

כד. א"ר לוי בר המא א"ר שב"ל, לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר, נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש, אי אזיל מוטב וא"ל יזכיר לו יום המיתה כו'. הכוחות שבאדם, הטובים והרעים, תכליתם להשתמש בהם בדרך הטובה, ע"כ כוחות הרעים שמצד היצה"ר אין זה עצה טובה להחלישם ולמעטם, כי לפעמים יהיו נצרכים לתכלית טובה ולא יוכל להנות מטובם. ע"כ הטוב שבהדרכות הוא שיהיו הכוחות כולם במילואם וטובם, רק שהכוחות הטובים יהיו השליטים בנפש והרעים יהיו כפופים תחת ידם. כי באמת גם הרעים טובים המה, בשמרם את גבולם. והנה מצד טבע האדם הכוחות הרעים המה נעורים ומוכנים לפעולה יותר מהכוחות הטובים. ע"כ ירגיז אדם יצה"ט לעורר הכוחות הטובים שיהיו מוכנים לפעולה ושליטים על הכוחות הרעים. וכ"ז יתכן באדם שההרגש המוסרי יפה בו, ומרגיש מעצמו כל הדרכים הטובים. אבל מי שנפשו לא נטהרה כ"כ, אינו מרגיש יופי הדרכים הטובים, עד שיקבלם מהתורה והלימוד, ע"כ יעסוק בתורה, פירוש בתורת אותם הדרכים הטובים שצריך להגבירם בנפשו. דעל עסק התורה בכללה א"צ לאזהרה זו, שהוא מוזהר ועומד ע"ז. והנה ע"י הידיעה יקנה כח ההתעוררות לכסוף אל הדרכים הטובים. אבל אם נפשו עופלה כ"כ, שאין הידיעה מספקת לעורר כוחות הטובים שבנפשו, אז צריך לעורר את כח ההרגש, שהוא עושה בנפש רושם יותר מן הידיעה. וכבר ביארתי במקום אחר בעה"י, ויתבאר בס"ד במאמרי, "תדע שהרי אדם קורא ק"ש שהרית ועונות וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם", שסגולת ק"ש היא לעורר את ההרגש הטוב, שהוא מוסיף אומץ להשכל הטוב.

וכל אלה הדרכים יכוננו רק להחזיק את הכוחות הטובים, אבל לא להחליש שום כח מכוחות הנפש. אלא שאם עכ"פ לא אזיל, אז ההכרח להשתמש במדה שהיא מחלשת את הכוחות הרעים, הבאים לעבור גבולם ע"י התגברות הדמיון הכוזב לחשב הנאות העוה"ז יותר מהראוי, ע"כ יזכיר לו יום המיתה, אבל אם אפשר להשתמש באופן המחזק את הכוחות הטובים, היא עצה יותר הגונה מהדרך שהיא להחליש את הכוחות הרעים, כי בהחלש כוחות הנפש לא ימנע שיהי' זה הפסד גם לדברים הטובים.

רנ"ג. נענה ר"א בר"י ואמר מפני שאוכלים בה דברים טמאים, דברים טמאים ס"ד, אלא שאוכלים בה דברים שאינם מתוקנים. הקלקול ההרגשי בא בגילוי בעזיבת תיקון המעשרות, שיסוד הרגש הטוב הוא לקבל את כל התמציות השכליות ולקבען יפה, עד שמה שע"פ המסקנא השכלית והתורנית ראוי הוא שיהיה יפה ונחמד, יהיה הלב והרצון וכל הנטיות היותר ערות וחיות מסורות לו כרב כח. וכל מה שהתורה והשכל נותנים שהוא דבר מזיק ומפסיד, יהיה מיד נחקק בעצם הרגש הטבעי גיעולו וריחוקו, ממילא יהיה עומק הרגש מתעלה בין לטוב בין להפכו כפי אותו הגודל הניתן לדבר מצד האמת. ע"כ יסוד הקלקלה בעזיבת ברית הלוי, (ש) היא באה באורח פרטי מכהות הרגשה על דבר הכבוד של הפעולות הרוחניות בכללן בעולם, ובאורח כללי [מ]קטנות הסקירה המונעת את האדם מלשא עיניו [ל]מרחוק ולהקיף היקף שלם המון דורות ותקופות ארוכות המשולבות יחד, ולהוציא ע"פ פעולתם את תמצית הלב הטהור והטוב, עד שיקבע יפה בלב הגיעול לדברים המאבדים אושר כללי רחוק, ככל גיעול מוסרי של תועבה שפעולתה קרובה אל החוש ואל הרגש הישר של חושו המוסרי של אדם. המחלה של אבידת הרגש הטוב עד כדי האיבוד המעשי, היא ע"כ ממוזגת בתדרי הלב וכחות הנפש היותר פנימיים, עד שכמו דבר המוכרח מסיבות הקדומות הוא עיוות המשפט של מניעת ההכרה המוסרית על הדברים שהם כ"כ עיקרים בתורה ונעוצים כ"כ בברית הקדושה הכוללת להיות לברית מלח עולם. ע"כ בהשלמת הרגש היה ראוי לדברים שאינם מתוקנים להיות קרויים דברים טמאים לענין הגיעול והתיעוב. והם אמנם אינם מתועבים בעצמם, אין בהם התיעוב הקרוב, אבל הם אינם מתוקנים, ומניעת התיקון מביאה מה שמביאה באחרית להיוק כללי אדיר ונגלה. וההשפלה של מניעת ההרגשה מה שהיה ראוי להרגיש גם מבלי התחכמות כ"א מצד עצם טבע הנפש הישראלית הכשרה, את הדברים שהררים כ"כ גדולים לישראל ולתורה תלויים בהם, ע"כ א"א למחלה מעשית כללית גלויה כזאת לצאת, רק אם קדמו לה המון מחלות פנימיות ההולכות ומשתלשלות עד גילוי המחלה. ואותן המחלות הפנימיות המביאות את הרגש לטמאות, הן מחוללות ג"כ את ההפסדים המעשיים עצמם, עד שצריך כח גדול של משפט השופט-כל-הארץ² ב"ה להישירו בעז ידו. אבל החולי שמציין את הקלקלה היא פחיתות הרגש המורגש על התיעוב של דברים שאינם מתוקנים, שזהו ענין פנימי המתחיל בפנים ונגמר בחוץ, מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה.

האדם בנוי משכל ורגש, ושניהם מוכרחים להיות בו בבריאותם וערנותם, להשלמת צורת אישיותו הישרה והנורמאלית. מושכל פשוט, ברור וידוע לכל הוא, שבהיחסר כחו של הרגש האישיות כולה לקויה ופגומה מאד. ואם כי חכם גדול מאד, ידען, חריף ובקי הוא האדם, אך אם אינו חש שמחה ועצב, אהבה ושנאה וכדומה, אין בו צורת אדם באמת. וכן הוא להיפך, בהיותו מסור כולו לרגשותיו הגואים עד שלא ניתן לדבר עימו בהגיון ודעת, גם בו מסולפת ומטושטשת האישיות הבריאה.

ברור חשוב ביחסי השכל והרגש נמצא באגרת שכתב הרב (אגרות הראיה א. עמ' קלה) למי שטען נגדו שדבריו רגשיים מדי.

"ואל יחשדני כבודו שהנני הולך אחר הרגש בלא הארת השכל. רק שהנני משנן תמיד שהרגש הוא יותר שכלי" - יותר חודר לעומק האמת, "כשהוא עומד במעלתו התמימה" - בתומתו וטהרתו הטבעית, "מאותו החזיון הפסיכי" - הנפשי - "שאנו קוראים לו שכל. שאפילו מה שאנו נוטים לאהבת השכל הוא מיוסד ברגש". השכל, 'מלך הכוחות', ערכו ראשון במעלה. זהו כלל יסודי המנחה את כל השקפתנו. אולם לכשנעמיק נמצא שיתרונו הלא מיוסד באהבת השכל, שהיא בעצמה רגש. "ואלמלא הרגש הזה לא היו בעלי שכל מתגברים במושכלותיהם". רגש אהבת השכל הוא שמניע וממריץ את החכמים והמשכילים לעבוד את עבודתם העיונית, המדעית והמחקרית. "וקל-יחומר שלא היו בעלי מוסר מתגברים במעשיהם הטובים, מפני שהשכל מביא לו את סמוכותיו" - להוכחת צדקתו - "מעולם אחר" - ממקומות שונים שמחוץ לו, "והרגש טוביה גניז בגויה, ואינו צריך להביא ממרחק לחמו" - טובו, טעמו וכחו, מונחים בקרבו פנימה. מתוכו מכיר הוא את האמת, ואינו זקוק לשאוב את הוכחותיו ממה שחוץ לו.

לאחר שהעלה את הרגש למעלה כליכך עליונה, מוסיף הרב הערה קצרה, הנותנת עומק של הבנה ביחסי הרגש והשכל: "אבל, לעולם לא יבא" - הרגש - "לתעודתו כי אם לפי רוב הארת השכל עליו".

זהירות רבה מאד נדרשת כאן. ערכו הנשגב של הרגש הוא בעמידתו 'במעלתו התמימה', אך למעלה זו אין הוא יכול להגיע אלא ב'הארת השכל עליו'. בלא הארת השכל עלול הרגש להתעורר ולהתרשם מדברים נמוכים מאד, מגירויים חצוניים, זולים ורעים, ובנקל יפול ויגיע עדי אובד. כאפשרות עלייתו הנפלאה כן אפשרות ירידתו הגסה והשפלה, ומפני כן זקוק הוא כל העת להדרכת השכל וזישר והקדוש, חכמת התורה. התורה הנלמדת בשכל מגינה על הרגש, מדריכה אותו ומציבה לו גבולות. אמנם 'טוביה גניז בגויה', אבל רק לאחר שהשכל הנהיג אותו.

הרגש הוא גילוי חיים עליון, חשוב ויסודי, של נשמת האדם, אך אין הוא יכול לבוא לתפקידו אלא אם הארת השכל שומרת אותו מהשפעות זרות. אז מתעלה הוא לגבהים נשגבים ונהיה מוכשר, בהרגשתו הדקה הרוחנית והאצילית, לקליטת אמתות כאלו שאין השכל לבדו מסוגל לקולטן. השכל הרציונאלי, הנשען על החושים ומקבל מהם את מושגיו, מוגבל הוא ונמוך.

מוכשר הוא מאד לחקירה ופיתוח של עניני החומר העולמיים, אך אין בכוחו להעמיק בהשגות היותר גבוהות ועליונות. להשגות רוחניות, אמוניות, נדרשת הכרה פנימית, אינטואיציה רוחנית, טביעות עין, חוש של הקשבה עליונה. זה תפקידו הגדול של הרגש. לכשיתעלה ויזדכך יהיה בכחו להגיע להשגות עליונות רוחניות ועמוקות כאלו שאין בכחו של השכל להגיע עדיהן. בהארת השכל על הרגש יהיה הרגש 'יותר שכלי' מהשכל עצמו.